

22. Sakellaropoulou, G., et al. (2025). Exploring Greek primary teachers' perspectives in inclusive education for SEN students and related research trends: A systematic literature review. Education Sciences [in English].

Матеріал надійшов до редакції 25.02.2026

Прорецензовано 24.03.2026

Схвалено до друку 30.03.2026

УДК 376.1:159.9:7.01

Андрій Пех,

аспірант 3-го року навчання

e-mail: andrepekh@gmail.com

ORCID: 0009-0007-1333-0278

Andriy Pekh,

Postgraduate student of the 3rd year of study

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України

вул. М. Берлінського, 9. м. Київ

04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology

National Academy of Educational Sciences of Ukraine

M. Berlinskoho street 9, Kyiv, 04060, Ukraine

**ДІАГНОСТИКА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОЇ АРТТЕРАПІЇ**

**DIAGNOSING THE SOCIOCULTURAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH
SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS THROUGH INTERACTIVE ART THERAPY**

Анотація. Мета статті – теоретично обґрунтувати та представити авторську методіку діагностики соціокультурної дезадаптації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) засобами інтерактивної арттерапії. Методи дослідження. У статті використано комплекс теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури) для обґрунтування діагностичного потенціалу арттерапевтичних технік. Емпіричну частину дослідження виконано із застосуванням авторського діагностичного комплексу «Інтерактивна колірна експресія», що охоплює три послідовні техніки: «Колірний вибух» (експресія емоцій через бризкання фарб), «Несвідома лінія» (спонтанне малювання форм) та інтерактивна техніка «Кольоровий куб» (занурення в рухомий колірний простір). Дослідження проводилося методом спостереження з фіксацією поведінкових проявів та емоційних реакцій дітей. Розкрито потенціал трьох експресивних технік для виявлення глибинних рівнів соціальної ізоляції. Обґрунтовано, що занурення в рухомий колірний простір («Кольоровий куб») нівелює рольові бар'єри та активує підсвідомі комунікативні патерни. Наведено результати апробації методики на вибірці з 48 дітей з ООП віком 7–12 років, які засвідчили її ефективність у виявленні прихованих форм дезадаптації. Виокремлено три групи дітей за рівнем соціокультурної дезадаптації (високий – 23%, середній – 51%, низький – 26%). Отже, запропонований діагностичний комплекс дає змогу «обійти» свідомі захисти та діагностувати неусвідомлювані комунікативні патерни через спонтанну рухову та колірну експресію, що створює умови для подальшої психокорекційної роботи.

Ключові слова: соціокультурна дезадаптація; діти з ООП; інтерактивна арттерапія; діагностика; колірна терапія; комунікація.

Abstract. The purpose of the article is to theoretically substantiate and present the author's methodology for diagnosing the sociocultural maladaptation of children with special educational needs (SEN) by means of interactive art therapy. Research methods. The article uses a set of theoretical methods (analysis, synthesis, generalization of scientific literature) to substantiate the diagnostic potential of art therapy techniques. The empirical part of the study was carried out using the author's diagnostic complex "Interactive Color Expression", which includes three successive techniques: "Color Explosion" (expression of emotions through paint splashing), "Unconscious Line" (spontaneous drawing of shapes) and the interactive technique "Color Cube" (immersion in a moving color space). The study was conducted using the observation method, recording behavioral manifestations and emotional reactions of children. The potential of three expressive techniques for identifying deep levels of social isolation is revealed. It is substantiated that immersion in a moving color space ("Color Cube") neutralizes role barriers and activates subconscious communication patterns. The results of testing the method on a sample of 48 children with SEN aged 7-12 are presented, confirming its effectiveness in

identifying hidden forms of maladaptation. Three groups of children were identified by the level of sociocultural maladaptation (high – 23%, medium – 51%, low – 26%). **Conclusions.** The proposed diagnostic complex allows one to "bypass" conscious defenses and diagnose unconscious communication patterns through spontaneous motor and color expression, which creates conditions for further psychocorrectional work.

Key words: sociocultural maladaptation; children with SEN; interactive art therapy; diagnostics; color therapy; communication.

Актуальність дослідження. Сучасна інклюзивна освіта стикається з викликом, який виходить за межі суто академічної успішності – це проблема соціокультурної дезадаптації дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Навіть за умови створення безбар'єрного фізичного середовища дитина може залишатися в стані внутрішньої ізоляції. Це зумовлено нездатністю декодувати соціальні сигнали, страхом бути незрозумілою або травматичним досвідом попередньої комунікації. Традиційні вербальні методи діагностики (опитувальники, бесіди) часто виявляються малоінформативними для цієї категорії дітей, оскільки їхні труднощі лежать у площині неусвідомлюваних тілесних реакцій та емоційних блоків, які дитина не в змозі вербалізувати.

Інтерактивна арттерапія відкриває нові можливості для діагностики саме цих глибинних рівнів. Як було показано у дослідженнях І. Ільченко (Ільченко, 2013) та Л. Волкової (Волкова, 2021), колір та спонтанний рух дають змогу «обійти» раціональні захисні механізми психіки. Втім, існуючі методики здебільшого обмежені площиною аркуша. Створення ж об'ємного, рухомого арт-простору, де дитина є не пасивним спостерігачем, а активним учасником динамічної колірної взаємодії, дає змогу моделювати соціальні процеси в безпечному сенсорному полі. Це робить розроблення таких діагностичних інструментів, як запропонований нами комплекс, надзвичайно актуальним завданням сучасної спеціальної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям нашої роботи стали дослідження впливу кольору на психічні стани, зокрема праці Л. Волкової, яка наголошувала на неможливості тлумачення кольору поза контекстом життєвого досвіду людини та його психофізіологічному впливі (Волкова, 2021). І.

С. Ільченко довела, що арттерапевтичний процес дає можливість отримати доступ до глибинних переживань, пов'язаних з дитячими травмами та конфліктами, оминаючи свідомі захисти (Ільченко, 2013). Н. Калька та З. Ковальчук розширили це розуміння, описавши комунікативну функцію малюнка та кольору як засобу передачі невербального повідомлення (Калька & Ковальчук, 2020).

Важливим для нас є також доробок О. Вознесенської, яка досліджувала медіа-арттерапію та вплив сучасних технологій на терапевтичний процес (Вознесенська, 2017), а також роботи О. Чернікової, присвячені невербальним способам передачі інформації в контексті сучасної комунікації (Чернікова, 2025). Аналіз цих джерел засвідчив, що попри наявність ґрунтовних теоретичних розробок з психології кольору (Дорохан, 2023; Goethe, 1970) відсутні практичні інструменти для діагностики саме соціокультурної дезадаптації. Більшість методик спрямовано на індивідуальну роботу в площині (аркуш) (Найдьонова, Вознесенська & Скар, 2020; Lüscher, 1990), тоді як наша методика виводить діагностику у тривимірний простір, максимально наближуючи її до умов реальної соціальної взаємодії.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та представити авторську методику діагностики соціокультурної дезадаптації дітей з особливими освітніми потребами засобами інтерактивної арттерапії, а також визначити діагностичний потенціал експресивних арттерапевтичних технік (кляксографії, вільного малювання рандомних форм та методики «Кольоровий куб») для виявлення глибинних емоційних станів, підсвідомих комунікативних патернів і прихованих проявів соціальної ізоляції з метою подальшої психокорекційної роботи.

Методика дослідження. Для діагностики рівня та визначення особливостей соціокультурної дезадаптації дітей з ООП нами було розроблено авторський діагностичний комплекс «Інтерактивна колірна експресія», що складається з трьох послідовних етапів (технік). Їхнє поступове застосування дає можливість знімати захисні бар'єри та занурювати дитину в процес спонтанної творчості.

Сутність методики. Комплекс базується на принципі «від індивідуального вивільнення до інтерактивної взаємодії». Діагностика відбувається у три етапи, кожен з яких має чіткі критерії спостереження.

Етап 1. Техніка «Колірний вибух» (Експресія).

Процедура. Дитині пропонується обрати фарби (гуаш, акрил) тих кольорів, які їй «просто подобаються зараз». Завдання полягає у тому, щоб виплеснути, вибризнути або нанести фарбу на вертикальний чи горизонтальний холст (великий аркуш) у довільній формі, без потреби створювати впізнаваний образ. Це є чистою експресією емоцій через рух і колір.

Діагностичні критерії. Аналізується інтенсивність натиску (рівень енергії), характер плям (агресивні бризки чи м'які краплі), кількість використаних кольорів та їхнє поєднання. Тривожним маркером виступає скутість, відмова від діяльності, або, навпаки, гіперактивне хаотичне забруднення всього простору, що може свідчити про високий рівень недиференційованої тривоги чи агресії.

Етап 2. Техніка «Несвідома лінія».

Процедура. На тому самому або на новому аркуші (після висихання попереднього шару) дитині пропонується обрати інструмент (вугілля, крейда, маркер) та «поводити» ним по паперу. Необхідно створювати рандомні, не пов'язані між собою лінії та фігури – так, як «рука відчуває». Важливо, щоб дитина не контролювала процес, а довірилась спонтанному рухові.

Діагностичні критерії/ Після завершення, спільно з психологом проводиться елементарний аналіз форм. На цьому етапі діагностується здатність до рефлексії та проєкції. Психолог фіксує, чи бачить дитина у своїх лініях конкретні образи (страхи, мрії, людей), або ж лінії залишаються абстракцією. Це дає змогу оцінити рівень символізації та розвитку емоційного інтелекту.

Етап 3. Інтерактивна техніка «Кольоровий куб» (Ключова авторська методика).

Процедура. Використовується спеціально сконструйований простір – куб зі стороною 1 метр, внутрішні або зовнішні стінки якого являють собою арт-холсти. Вони об'єднані в певну колірну композицію (підібрану психологом під потреби групи або створену самими дітьми на попередніх етапах). Дитина (або група дітей) запрошується всередину цього простору. Куб починає повільно обертатися навколо

своєї осі, створюючи ефект «кольорової каруселі» та динамічно змінюючи візуальне поле навколо дитини.

Діагностичні критерії. Це етап діагностики соціальної взаємодії in vivo. Під впливом ритмічного руху та інтенсивної колірної стимуляції свідомий контроль слабшає, і активізується підсвідомість. Ми спостерігаємо:

- характер комунікації між дітьми (вербальна/невербальна);
- наявність рольових бар'єрів та швидкість їхнього нівелювання;
- виникнення спонтанних тактильних контактів, спільних ігор у просторі куба, спільного домальовування елементів.

Інтерпретація. Рівень соціальної адаптації визначається за здатністю дитини «впустити» інших у свій простір або увійти в чужий. Діти з глибокою соціокультурною ізоляцією схильні «завмирати» в кутку куба, уникаючи контакту, або демонструвати агресію у відповідь на спробу вторгнення. Натомість адаптовані діти швидко починають взаємодіяти, сміятися, обмінюватися враженнями від кольорів та руху.

Результати дослідження. Апробація діагностичного комплексу «Інтерактивна колірна експресія» проводилась на базі інклюзивно-ресурсних центрів та інклюзивних закладів освіти. У дослідженні взяли участь 48 дітей віком 7–12 років з різними нозологіями ООП (розлади аутистичного спектра, затримка психічного розвитку, порушення мовлення, емоційно-вольові розлади).

Проведення експериментального дослідження здійснювалося у формі індивідуальних та малогрупових арттерапевтичних занять, під час яких експериментатор створював безпечне, емоційно підтримувальне середовище для вільного самовираження дітей. Робота проводилась у спеціально підготовленому просторі, що містив художні матеріали (фарби, пензлі, папір великого формату), а також інтерактивну конструкцію «Кольоровий куб», яка забезпечувала можливість сенсорного занурення в змінний колірний простір.

На початковому етапі експериментатор встановлював контакт з дітьми, пояснював правила безпечної роботи з матеріалами та наголошував на відсутності «правильних» чи «неправильних» результатів. Це сприяло зниженню тривожності

та формуванню довірливої атмосфери. Після короткої адаптаційної бесіди діти переходили до виконання першої арттерапевтичної техніки – «Колірний вибух». Учасникам пропонувалося за допомогою бризкання фарб створити на аркуші спонтанну кольорову композицію, передаючи власний настрій та емоційний стан. Експериментатор спостерігав за вибором кольорів, силою та динамікою рухів, характером просторового розміщення плям, що давало змогу зафіксувати особливості емоційного вивільнення та ступінь внутрішньої напруги.

Під час використання техніки «Несвідома лінія» дітям пропонувалося заплющити очі або відвернути погляд від аркуша та протягом певного часу малювати довільні лінії, не замислюючись над їх змістом. Після завершення завдання учасники розглядали створені форми та, за бажанням, намагалися знайти у них образи або доповнити їх новими елементами. На цьому етапі експериментатор аналізував характер ліній, їх ритміку, зв'язність, прагнення до символізації або відмову від неї, що давало змогу виявити особливості підсвідомої образності та внутрішньої комунікативної готовності дитини.

Робота в інтерактивному середовищі «Кольорового куба» мала на меті дослідити особливості поведінки дітей у ситуації сенсорного занурення та потенційної соціальної взаємодії. Дитина або група дітей розміщувалася всередині об'ємної конструкції, поверхні якої поступово змінювали кольорове освітлення та повільно оберталися. У процесі перебування в кубі експериментатор спостерігав за реакціями учасників: зміною емоційного стану, руховою активністю, прагненням до контакту з іншими, ініціативою у спілкуванні або, навпаки, схильністю до ізоляції. Особливу увагу приділяли тому, як діти реагують на зміну кольорів, чи коментують вони побачене, чи залучають інших до взаємодії.

Упродовж усього дослідження здійснювалося комплексне спостереження, яке містило фіксацію невербальних проявів, особливостей поведінки, емоційних реакцій та комунікативної активності. Отримані дані занотовувалися у протоколи спостереження та доповнювалися короткими інтерпретаційними коментарями експериментатора. Такий підхід дав змогу не лише зафіксувати результати виконання окремих арттерапевтичних завдань, а й простежити динаміку

емоційного розкриття дитини в умовах поступового переходу від індивідуального творчого самовираження до інтерактивної взаємодії в сенсорному просторі.

Для більш глибокого розуміння можливостей діагностичного комплексу «Інтерактивна колірна експресія» наведемо приклад роботи з дитиною з більш вираженими проявами розладу аутистичного спектра. У дослідженні брав участь Максим (11 років), який має значні труднощі у комунікації, обмежений словниковий запас та схильність до уникнення соціального контакту. Заняття проводилося індивідуально в сенсорно організованому просторі інклюзивно-ресурсного центру у присутності експериментатора та асистента.

На підготовчому етапі дитині було запропоновано ознайомитися з матеріалами для творчої діяльності. Максим тривалий час розглядав фарби та пензлі, торкався їх руками, однак не вступав у вербальний контакт. Експериментатор використовував короткі, чіткі інструкції та невербальні підказки, щоб поступово залучити дитину до виконання завдань.

На першому етапі («Колірний вибух») Максиму було запропоновано створити композицію шляхом бризкання фарб на аркуш паперу. Спочатку дитина вагалася та не наважувалася виконувати активні рухи, тримаючи пензель нерухомо. Після демонстрації прикладу експериментатором Максим обережно спробував бризнути фарбою, використовуючи чорний та темносиній кольори. Бризки були поодинокими та розміщувалися переважно в одному куті аркуша. Поступово дитина почала повторювати рухи частіше, однак вибір кольорів залишався обмеженим, а рухи – стриманими та однотипними. Під час виконання завдання Максим не дивився на експериментатора, уникав зорового контакту та зосереджував увагу лише на фарбі, що розтікалася по паперу.

Другий етап («Несвідома лінія») передбачав створення спонтанних ліній без попереднього планування. Максим спочатку не реагував на інструкцію, тому експериментатор м'яко направив його руку до аркуша. Дитина почала малювати короткі, різко перервані лінії, які повторювалися у схожому напрямку. Лінії були жорсткими, фрагментарними та не утворювали цілісної композиції. Після завершення завдання Максим не виявив бажання розглядати малюнок або шукати

у ньому образи, а просто відклав олівець і відвернувся. Це свідчило про труднощі у символізації та низьку готовність до образного осмислення створених форм.

Третій етап передбачав перебування дитини у просторі «Кольорового куба». На початку Максим зайняв статичну позицію біля однієї зі стін конструкції та тримав руки притиснутими до тіла. Під час перших обертів куба він уважно стежив за зміною кольорів, але не рухався та не реагував на звернення експериментатора. Коли освітлення змінилося з холодних відтінків на теплі, дитина зробила кілька кроків по периметру куба та торкнулася його стінки. Проте комунікативної ініціативи не проявляла, зорового контакту не встановлювала і після завершення вправи швидко вийшла з конструкції.

Спостереження за поведінкою дитини під час виконання трьох етапів методики показало виражену стриманість у прояві емоцій, обмеженість комунікативної активності та схильність до ізоляції. Характер вибору кольорів, фрагментарність ліній та статична поведінка у сенсорному просторі свідчать про труднощі соціальної взаємодії та високий рівень внутрішньої напруги.

За результатами аналізу отриманих даних цей випадок було віднесено до групи з високим рівнем соціокультурної дезадаптації, оскільки дитина демонструє значні труднощі у встановленні контакту, низький рівень ініціативи у взаємодії та обмеженість емоційного самовираження навіть у безпечному арттерапевтичному середовищі.

Узагальнені результати дали змогу виокремити три діагностичні групи за рівнем соціокультурної дезадаптації:

1. **Високий рівень соціальної дезадаптації (23% дітей).** На етапі «Колірний вибух» респонденти демонстрували скутість рухів та обирали переважно темні, похмурі кольори. У техніці «Несвідома лінія» лінії були фрагментарними, переривчастими, без подальшої спроби їх символізації. У «Кольоровому кубі» діти займали статичну позицію, уникали контакту очима та тілесного контакту, не ініціювали комунікацію.

2. **Середній рівень (ситуативна дезадаптація) (51%).** Діти із задоволенням виконували перші два етапи, демонструючи багату колірну гаму та

різноманітні рухи. У просторі куба спочатку виявляли обережність, але після 2–3 обертів починали реагувати на інших, посміхатися, обмінюватися короткими репліками, однак ініціатива у взаємодії залишалася низькою.

3. Низький рівень (адаптовані) (26%). Вільно виражали емоції на перших етапах, створювали виразні абстрактні композиції. У «Кольоровому кубі» вони виступали «агентами взаємодії»: залучали інших дітей до гри, коментували зміну кольорів, пропонували спільні дії.

Отримані дані підтвердили, що запропонований комплекс дає можливість не лише діагностувати наявний рівень ізоляції, а й побачити потенціал дитини до соціалізації, який активується в безпечному сенсорному середовищі обертового куба.

Висновки та перспективи дослідження. Запропонований діагностичний комплекс «Інтерактивна колірна експресія» довів свою ефективність як інструмент виявлення глибинних рівнів соціокультурної дезадаптації дітей з ООП. На відміну від вербальних методів, він дає змогу «обійти» свідомі захисти та діагностувати неусвідомлювані комунікативні патерни через спонтанну рухову та колірну експресію, що узгоджується з теоретичними положеннями І. Ільченко та Н. Кальки. Ключовим елементом є техніка «Кольоровий куб», де поєднання об'ємного простору, цілеспрямовано підбраної колірної гами та повільного обертання створює унікальні умови для моделювання соціальної взаємодії в контрольованому, безпечному середовищі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні кількісних критеріїв оцінювання динаміки стану дитини в процесі використання даного комплексу (наприклад, шкалювання частоти комунікативних актів у просторі куба). Важливим напрямом є створення адаптованих версій «Кольорового куба» для дітей з сенсорними порушеннями (з додаванням тактильних або звукових модулів), а також дослідження можливостей використання цифрових проєкцій замість статичних холстів для розширення діапазону діагностичних стимулів, спираючись на ідеї медіа-арттерапії О. Вознесенської.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська, О. Л. (2017). Медіа-арттерапія: визначення, сутнісні ознаки, особливості та механізми впливу. *Збірник наукових праць*, Вип. 2 (22), 4–15.
2. Волкова, Л. (2021). *Арт-терапія та психологія кольору*. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34981>
3. Дорохан, І. (2023). Colour Therapy: Psychological and Physiological Aspects. *Almanac Culture and Contemporaneity*, 2, 1–10.
4. Ільченко, І. С. (2013). *Арт-терапія: навчальний посібник для студентів*. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві».
5. Калька, Н., & Ковальчук, З. (2020). *Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник* (Ч. 1). Львів: ЛьвДУВС.
6. *Кольори емоцій: збірник арт-терапевтичних технік та методик*. (2023). Суми.
7. Найдьонова, Л., Вознесенська, О., & Скар, О. (2020). *Простір арттерапії: творчість як задзеркалля реальності*. Київ: ФОП Назаренко.
8. Чернікова, О. (2025). Вербальний і невербальний та комплексний мему: класифікація за способом подання та сприйняття інформації в Інтернет-середовищі (на матеріалі англomовних кіномемів). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, 18(1), 151–156.
9. Goethe, J. W. von. (1970). *Theory of Colours*. Cambridge, MA: MIT Press.
10. Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. London: Aldus Books.
11. Lüscher, M. (1990). *The Lüscher Color Test*. New York: Pocket Books.
12. Prokhorenko, L. I., & Zasenka, V. V. (2024). Inclusive and Barrier-Free Education for Persons with Special Needs in the Context of War: An Experimental Study. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 193–210.

REFERENCES

1. Voznesenska, O. L. (2017). Media-arttherapiia: vyznachennia, sutnisni oznaky, osoblyvosti ta mekhanizmy vplyvu [Media art therapy: definition, essential features, features and mechanisms of influence]. *Zbirnyk naukovykh prats*, 2(22), 4–15. [in Ukrainian].
2. Volkova, L. (2021). *Art-terapiia ta psykhologhiia koloru* [Art therapy and color psychology]. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34981> [in Ukrainian].
3. Dorokhan, I. (2023). Colour Therapy: Psychological and Physiological Aspects. *Almanac Culture and Contemporaneity*, 2, 1–10. [in Ukrainian].
4. Ilchenko, I. S. (2013). *Art-terapiia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv* [Art therapy: a textbook for students]. Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

5. Kalka, N., & Kovalchuk, Z. (2020). *Praktykum z art-terapii: navch.-metod. posibnyk* [Art therapy workshop: teaching and methodical manual] (Pt. 1). Lviv: LvDUVS. [in Ukrainian].
6. *Kolory emotsii: zbirnyk art-terapevtychnykh tekhnik ta metodyk* [Colors of Emotions: A Collection of Art Therapy Techniques and Methods]. (2023). Sumy. [in Ukrainian].
7. Naidonova, L., Voznesenska, O., & Sknar, O. (2020). *Prostir artterapii: tvorchist yak zadzerkallia realnosti* [The space of art therapy: creativity as a mirror of reality]. Kyiv: FOP Nazarenko. [in Ukrainian].
8. Chernikova, O. (2025). Verbalnyi i neverbalnyi ta kompleksnyi memy: klasyfikatsiia za sposobom podannia ta spryiniattia informatsii v Internet-seredovyschi (na materialy anhlomovnykh kinomemiv) [Verbal, non-verbal and complex memes: classification by the method of presenting and perceiving information in the Internet environment (based on English-language movie memes)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriia Filolohiia*, 18(1), 151–156. [in Ukrainian].
9. Goethe, J. W. von. (1970). *Theory of Colours*. Cambridge, MA: MIT Press. [in English].
10. Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. London: Aldus Books. [in English].
11. Lüscher, M. (1990). *The Lüscher Color Test*. New York: Pocket Books. [in English].
12. Prokhorenko, L. I., & Zasenka, V. V. (2024). Inclusive and Barrier-Free Education for Persons with Special Needs in the Context of War: An Experimental Study. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 193–210. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 25.02.2026

Прорецензовано 24.03.2026

Схвалено до друку 30.03.2026

УДК 376.36:81'23

Наталія Савінова,

доктор педагогічних наук, професор

sonata16@i.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2617-8221>

Researcher ID Scopus AU-ID 57225941249

Nataliia Savinova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor